

SZEMÉLYISÉG – ÉRTÉK – ÉLETMODELL

A FEGYELMEZÉS TÉMAKÖRÉNEK MEGKÖZELÍTÉSE MAKKAI SÁNDOR PEDAGÓGIAI ÉS VALLÁSPEDA- GÓGIAI MUNKÁSSÁGÁBAN¹

Névjegy: Makkai Sándor (1890-1951)

Makkai Sándor a magyar szellemi élet polihisztor-alkatú egyházi embere volt.² 1890. május 13-án született Nagyenyeden. Középiskolai tanulmányait a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban, a kolozsvári Református Kollégiumban és a sepsiszentgyörgyi Székely-Mikó Kollégiumban, a teológiát Kolozsváron végezte. Tanárai közül nagy hatással voltak rá: Nagy Károly, Ravasz László és Bartók György. Párhuzamosan a Ferenc József Tudományegyetemen bölcsészeti és pedagógiai tanulmányokat is folytatott, ahol Böhm Károly, Schneller István és Pauler Ákos voltak a professzorai. 1912-ben doktorált pedagógiából. 1913-ban kötött házasságot Borsay Margittal (két fia született: Sándor és László).

Lelkipásztorként Vajdakamaráson kezdte pályáját (1915-1918, vö.: Holttenger című regényével). Rendszeres és gyakorlati teológiából 1917-ben szerzett magántanári címet, majd teológiai tanár lett Sárospatakon (1917/18). 1918 és 1926 között Kolozsváron tanít teológiai tanárként. Harminchat évesen választották Erdély református püspökévé (1926-1936). 1936-tól a Debreceni Egyetem tanára a Hittudományi Karon. 1947-től konventi missziói előadó. 1951. július 19-én Budapesten érte a halál.

Nemzetnevelő esszéinek címe: Magyar fa sorsa (A vádlott Ady költészete) 1927.; Egyedül (Bethlen Gábor lelki arca) 1929.; Magunk revíziója 1931.; Harc a szobor ellen (Széchenyi-tanulmány) 1933.

Kedvelt regényíró. Fontosabb regényei: Ördögszekér, Táltoskirály, Sárga vihar, Holttenger, Magyarok csillaga, Mi Ernyeiek, Szép kísértet, Szabad vagy.

¹ Elhangzott 2010. április 15-én Mályiban, a Tiszáninneni Református Egyházkerület lelkészstovábbképző napján.

² Ifj. Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Kiadta az Erdélyi Református Egyházkerület. Kolozsvár 2000.; Pukánszky Béla: *Makkai Sándor pedagógijája*. Új Pedagógiai Szemle 1991/5. 75-84.; Szerepi Sándor: *Makkai Sándor elméleti pedagógiai munkásságának erkölcsi vonatkozásai a harmincas évek második felében*. In: Interdiszciplináris pedagógia és az elvárások forradalma. A III. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. Szerk.: Buda András-Kiss Endre. Debrecen. 2005. 95-106.

Lényegesebb teológiai művei: Az egyház missziói munkája; Poimenika – A személyes lelkigondozás tana; Az élő gyülekezet és több, igehirdetéseket tartalmazó kötet.

Alapvetően nevelői személyiségként szolgálta egyházunkat és népünket. Nevelői jelentőségének bemutatása során egyformán fontos bemutatni a pedagógia, a valláspedagógia és a nemzetnevelés terén végzett munkásságát. Mint egyházi ember mindhárom területen a pedagógiai szempontok mellett mindig bibliai megfontolásokat is tartalmazó elvekkel vett részt. Vallotta, hogy a lelkipásztor az Ige pedagógiájának eszköze, akinek arra kell törekednie, hogy a nevelés részfeladatait egységben lássa.

Hangsúly a fegyelmezett emberré nevelésen

Amikor a fegyelmezés témaköréhez szeretnénk közelíteni, akkor ahhoz egészen speciálisan, amolyan „makkaisan” kell közelítenünk. Makkai Sándor ugyanis egész pedagógiai szemlélete és életműve azzal beszél a fegyelmezésről, hogy nem beszél róla, mert nála máshol van a hangsúly. Szóba sem kell hoznia külön a fegyelmezést, mert Makkai felfogásában minden a fegyelmezett emberré nevelést szolgálja.

Nyugodtan meg is előlegezhetjük a tanulságot és Makkai pedagógiájának üzenetét, amely bele akar szólni napjaink terminológiai zavarába, és figyelmeztetni akar egyházi katechetikai-valláspedagógiai és pedagógiai tevékenységünk közben, hogy térjünk végre észhez. A fegyelem megszületése, kialakítása és fenntartása nem csupán fegyelmezés-technikai kérdés, nem hangerő, korholás, büntetés és megszegésért való megfélemlítés dolga, mert a fegyelem megszületése, kialakítása és fenntartása *a nevelő személyiség hatásán* múlik. Nem egyszerűen fegyelmezés-technika, hanem hatás.

A bizonytalan személy – hatástalan, hiszen szórtsága csak tovább rontja a fegyelmi helyzetet. A biztos személyiség azonban hatásos, mert összeszedettsége magához ragadja a figyelmet, és kohéziós erőt jelent a környezet számára.

Ezt a törvényszerűséget előrebocsátva válik igazán tanulságossá Makkai Sándor pedagógiai életműve, mert ő felfedezte az egyházi tanító szolgálatot meggazdagító személyiségpedagógiát.

„A vallástanításnak a gyermekben mindig egyéniséget kell látnia, őt, mint egyéniséget, páratlan valóságot kell kezelnie, és sohasem szabad csak a tömeg színtelen porszemének tekintenie, akivel általános sablonok és elvek alapján el lehet bánni. Különösen nem a vallástanításnál, ahol a személyes, nemes egyéni élet a nevelés célja. Ezért a vallástanító nem a tudomány, hanem az eleven, a gyakorlati szemlélés, a türelmes, szeretetteljes elmélyedés, személyi érdeklődés útján mélyed bele minden egyes gyermek lelkébe, hogy vágyait, képességeit, különös lelki világát, egyéni karakterét kiismerje, és ahhoz képest segítse őt a végső cél felé. A legtöbb tanítási módszer éppen abban az eredendő hibában szenved, hogy általános logikai, intellektuális sablonokkal akarja a célt megvalósítani, és fölényesen eltekint a gyermek egyénisége felett.”³ Majd így folytatja a gyakorlati érdekre utalva: „kiemelni az egyéniség értékét a sablonosító, tömegkezeléssel szemben, bizonyítani azt, hogy a nemes személyi élet csak az egyéni kezelés útján valósítható meg, ezzel hadat üzen-

³ Makkai Sándor: *Hogyan tanítsunk vallást – Gyermektipusok és módszer*. Az Út 1916. 120.

ni a mindenható intellektuális módszer bálványozásának, és a nevelés centrumába állítani a nevelő személyi hatását, szeretetét, egyéni bánásmódját, szabad alkalmazkodását az egyéniségekhez és felszabadítani a kötött módszer alól a nevelő egyéni alkotóerejét. Mindezek nagy jogos és helyes követelmények, mert a nevelés csakis személyes életközösségen alapulhat a nevelő és a növendék között.”⁴

A személyiségpedagógia és az értékelmélet szintézise Makkai Sándornál

Makkai Sándor munkássága kezdetén a kínálkozó pedagógiai lehetőségek közül a személyiségpedagógiához érezte magát a legközelebb. Ez nem is csoda, hiszen pedagógiai tanulmányait Kolozsváron annál a Schneller Istvánnál⁵ végezte, aki a személyiségpedagógia hazai úttörője volt. A Pozsonyi Evangélikus Teológia igazgatói tiszteből 1895-ben Kolozsvárra meghívást nyert professzor a korabeli reformirányzatoktól függetlenül és Linde *Persönlichkeitspaedagogik*e című művének megjelenése előtt évtizedekkel korábban kidolgozta és tanította axiológiai alapvetésű személyiségpedagógiáját. Schneller István elgondolásának kiindulópontja az a tétel volt, hogy minden ember egy *isteni célgondolat* hordozója, amely a nevelés segítségével megvalósulhat. Így a nevelés nem más, mint törekvés az ideál, a vallásérkölcsei jellem megvalósítására.⁶

A teológus fejjel és szívvel rendszert alkotó Schneller István elvei már önmagukban is kínálták az akkor gyakorló hitoktatóknak kinevezett Makkainak, hogy a

⁴ Makkai Sándor: *Hogyan tanítsunk vallást – Gyermektypusok és módszer*. Az Út 1916. 120.

⁵ Schneller István (1847-1939): Apja kőszegi ev. lelkész volt. Tanulmányait Kőszegen, Sopronban, Berlinben és Halléban végezte. 1847-től az eperjesi, majd 1877-től a Pozsonyi Ev. Teológiai Intézet tanára, 1886-tól igazgatója. 1895-ben hívták meg a Kolozsvári Egyetem pedagógia tanszékére. 1913-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Az 1919-es események után 1921 októbertől Szegeden tanított 1923-ban történt nyugdíjba vonulásáig. Fő műve: *Paedagogiai dolgozatok I-III.* (1900., 1904., 1910.) Irodalom: Pröhle Károly: *Schneller István* (1934), Pukánszky Béla: *Schneller István*. Magyar pedagógusok c. sorozat. O.P.K.M. Bp. 1990.

⁶ Szerinte a nevelőnek a növendéket úgy kell nevelnie, hogy átsegítse az erkölcsösödés (ethizálódás) értékelő fokozatain. Az „értékképzet” fejlődését három fokozatban írja le Schneller: 1. Az *érzéki Éniség* állapota az, ahol még csak az érzéki ösztönök és az érzéki öntudat működnek. Az ember fejlődésének ezen szakaszában az Én szellemi autonómiájának érvényesítésére még képtelen, de igényli a korlátlan szabadságot. Az egoizmus jellemzi, csak önmagában lát célt, minden másban csak eszközt. Azt tekinti jónak, ami számára hasznos, és az egyesek iránt érdeklődik. Jellemző az egyoldalú indukció. 2. A *történelmi Éniség* állapota az a fokozat, amikor az ember elfogadja magára nézve a külső törvényeket, mert lemond önértékéről. Tudja, hogy ő történelmi hatalmak része, illetve tag egy családban, egyházban, államban. Ezekben a közösségekben nem azért értékes ami ő maga, hanem az adja meg az értéket, amit tesz, amivel hasznos tagja lehet az illető közösségnek. A haszonelv mellett erénynek számít még ezen a fokon a tekintélyelv elfogadása és az egyéniség önállóságának feladásával tanúsított engedelmesség (deliberatio). Jellemző rá az egyoldalú dedukció. 3. A *tiszta Éniség* állapotára történő eljutás a legmagasabb szint, ahol az ember ráeszmél a maga szellemi méltóságára, Istentől kapott küldetésére, s vállalja szellemi önértékét. A maga lényegének felismerése felszabadítja a külső tekintélyek alá rekesztettség alól. Ezt a fokot nevezi Schneller az *ethizált személyiség* fokának, amelyen már az erkölcsösödés folyamatát megjárt egyéniségből személyiség lesz. Vö.: Schneller István: *Jézus Krisztus a nevelésnek elve*. Megjelent folytatásokban: Theológiai Szaklap. 1902-03. 34-49; 114-135; 211-232; 288-326. A tanulmány folytatásának tekinthető *Az egyéniség és a személyiség az Újtestamentumban* című írása, amely szintén a Theológiai Szaklapban jelent meg 1907. 15-32; 121-136; 233-244; 257-269.

fenti pedagógiai elveket érvényesítse a maga munkájában. Mielőtt azonban ezt megtette volna, ő a szolgalelkű alkalmazás helyett filozófiai megalapozást keresett Schneller pedagógiájának, amit másik nagyhatású mesterének, Böhm Károlynak⁷ a filozófiájában talált meg.

Makkaiban pompás szintézisre jutott a két nagy kolozsvári rendszeralkotó mester műve: Schneller pedagógiája szövetségre lépett Böhm Károly filozófiájával. Ebből az egymásra találásból született meg Makkai doktori disszertációja 1912-ben „*Bevezetés a személyiség paedagogikájába*” címmel.

A dolgozatban Makkai párhuzamba állítja és ütközteti Schneller három fokoza-
tát a Böhm-nél található három értékelési szemponttal, hogy aztán megfogalmazza a szintézis eredményét, amellyel a nevelői célt a „kellő” világába utalja:

Schneller	Böhm	Ütköztetés	Nevelői megoldás
érzéki Éniség	hedonizmus	az ösztönök uralma	öntudatosságra nevelés
történeti Éniség	utilizmus	a tekintély zsarnoksága	szabadságra nevelés
tiszta Éniség	idealizmus	Isten uralma alá tartozni	tiszta szellemiségre nevelés

Az etizálódás, azaz a „nemességi értékelés” szempontjait vizsgáló Makkai arra a megállapításra jut, hogy négy fokozaton kell túljutni. Először is meg kell tagadni a pusztá önfenntartás értékességét, másodsor meg kell dönteni a merev tekintélyelv uralmát, harmadszor fel kell ismerni és átmenetinek minősíteni a történelmi hatalmak jelentőségét, s végül ki kell tágítani a korlátolt intellektualizmust. Csak ezen lépcsők bejárásával valósulhat meg az idealisztikus nevelés célja, az önértékű intelligenciával bíró, szellemi emberré nevelés.

Ezzel az egyeztetéssel Makkai arra a következtetésre jut, hogy „a tiszta, ethizált Én” (Schneller) és „a nemes intelligencia” (Böhm) meghatározás azonos irányt céloz meg: a mindenkori „ideál”-t, az „isteni célgondolat” beteljesedését, a személyiség kialakulását. A nevelés tehát Makkai szerint értelmezhető úgy, mint amely a mindenkori emberideált kívánja megvalósítani a tanítványban. Ilyen emberideálok minden történelmi korban léteztek. „Az eszmények inkarnálódásai a nagy, örökéletű történeti személyiségek. Ők a mi eszményeink hordozói, bennük látjuk minden értékünk megvalósulását, mert ők garantálják azt, hogy az eszmény átélhető.”⁸ Ezt a tételt egy külön tanulmányban is kifejtette *A nagy személyiségek nevelői jelentősége*⁹

⁷ Böhm Károly (1854-1911): Tanulmányait Besztercebányán, Pozsonyban, Göttingában, Tübingenben és Berlinben végezte. 1870-ben lett a Pozsonyi Ev. Líceum tanára. 1873-tól a budapesti Fasori Ev. Gimnázium tanára, 1883-tól igazgatója. A Kolozsvári Egyetem 1896-ban hívja meg tanárának. 1908-tól a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Nevéhez fűződik a *Magyar Philosophiai Szemle* megindítása. Kolozsváron iskolateremtő filozófus lett. Művei: *A lényeg formaisága*. Bp. 1881.; *Az értékelmélet feladata s alapproblémája*. Bp. 1900.; *Összegyűjtött művei*. Bp. 1913.; *Az ember és világa I-IV*. 1883-1942. Irodalom: *Dr. Böhm Károly élete és munkássága I-III*. Szerkesztette: Kajlós /Keller/ Imre. Besztercebánya 1913.; Bartók György: *Böhm Károly*. Bp. 1928.; Hajos József: *Böhm Károly filozófiája*. Bukarest 1986.

⁸ Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár. 1912. 78.

⁹ Cikként megjelent az *Athenaeum* 1913. évfolyamában, illetve különnyomatban is.

címmel. Schneller és Böhm mellett Linde-re¹⁰ is hivatkozik, amikor a nagy személyiségek példájával a más, a különb, a tisztább élet átélhetőségére hívja fel a figyelmet, amelyek biztatják a mindenkori embert az *utánmásolásra*, a bennünk való *megisméltődés* útjára.¹¹

Makkai Schnellerhez¹² és Niebergallhoz¹³ hasonlóan különbséget tesz egyéniség és személyiség között. Az egyéniséget természeti fogalomnak tartja, ami nem az ideális állapot, de neveléssel lehet belőle nemes valóság. Az egyéniség a személyiség ontológiai alapja, amely átnemesülhet, etizálódhat.¹⁴ Így lesz a személyiség „a természeti Énnek a nemes (szellemi) Én pótlóképevel kiegészített ideálja”.¹⁵ A nemeség azonban itt már nem ontológiai fogalom, hanem axiológiai, mivel ez a legmagasabb emberi értékjelző.¹⁶ A lélektani személyiség-definíció helyett Makkai axiológiai meghatározást ad: „A személyiség, mint ideális alkatú, axiológiai fogalom, a nemes, tehát intelligens, értelmében igaz, akaratóban jó és szemlélésében a szépet realizáló embert, a szellemi Ént jelenti.”¹⁷

Makkai az egyéniség-személyiség közötti disztinkciót megtéve, a személyiség metafizikai gyökerei után is nyomoz. Schleiermachert és Schnellert követve mondja ki, hogy az idealisztikus nevelés gondolatával a názáreti Jézus evangéliuma ajándékozta meg az emberiséget, sőt a jézusi emberideált lehet igazán szabad személyiségnek nevezni, aki csakis Istentől függ.¹⁸ „Az ily értelemben vett személyiség az abszolút nevelői cél. Ez öleli fel az élet összes érdekeit és küszöböli ki a hedonizmus, utilizmus és individualizmus egyoldalú túlzásait. A személyiség, mint cél, vizsgálható és meghatározza az egész nevelést. Személyisséggé kell lennie a nevelőnek, a növendéknek, s személyivé válnia a nevelés módjának is. Ekkor aztán a nevelés úgy lép elénk, mint arra hivatott személyiségek szeretetből fakadó teremtő tevékenység-

¹⁰ Linde: *Persönlichkeitspädagogik*: „Der springende Punkt des Unterrichts.” Leipzig. 1905. (2. kiadás) 62-71.

¹¹ Ez a gondolat megegyezik reformátori hitvallásainknak a nagy egyházi személyiségekkel és a szentekkel kapcsolatos álláspontjával, akiket semmiképpen sem tekintünk elérhetetlen példának, patronusoknak, hanem a *II. Helvét Hitvallás* V. fejezetének szavaival „utánozzuk is őket, mert mint hitűknek és jócselekedeteiknek utánzóit, valamint örök üdvösségüknek osztályostársai buzgó óhajtozással és vágyakozással sóvárgunk az örök Istennél velük együtt lakozni, és velük együtt a Krisztusban örvendezni.”

¹² Schneller István: *Az egyéniség és a személyiség az Újtestamentumban*. Theologiai Szaklap 1907. 115-116.

¹³ Ld. Friedrich Niebergall: *Person und Persönlichkeit*. Leipzig. 1911.

¹⁴ „az ember csakis azzá lehet, aminek csíráját hordja egyénisége, de ezen adott sajátosságát a lehetőségek és tehetségek egész világát a maga külön körében és természete szerint át kell nemesítenie. Ahány ember, annyiféle életmező áll előtte, kinek-kinek más utak és módok, alkata szerint. De minden életmező, minden út és mód nyerhet nemességet az emberi szellemtől. Annyiban lesz személyiség az egyéniségből, amennyiben tehetségeit az intelligencia hatja át, amennyiben az egyéniség átnemesül.” - Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár 1912. 57.

¹⁵ Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár. 1912. 59.

¹⁶ Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár. 1912. 59.

¹⁷ Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár. 1912. 66.

¹⁸ V.ö. Schleiermacher: *Reden über die Religion* és Schneller István: *Az egyéniség és személyiség az Újtestamentumban*. Theologiai Szaklap 1907. 16.

ge személyiségek létrehozására, illetve a növendék szempontjából személyiséggé lenni hivatott egyéniségek utánalkotó tevékenysége az eszmény megvalósítására.”¹⁹

A személyiség alakulása Makkai felfogásában sohasem lehet befejezett, hanem az egy „örökké tökéletesedő valóság”, amely örökös feladatot ad a „nemes intelligencia” számára a jó, a szép és az igaz terén.

Makkai Sándor a már fent vázolt pedagógiai és filozófiai látással mint gyakorló hitoktató kezdte pályáját, aki nem alkotott részletesen kidolgozott, összefoglaló jelentőségű kateketikát. Mégis ismerjük felfogásának és gyakorlatának körvonalait abból a folytatásos cikksorozatból, amely *Az Út*-ban jelent meg, *Hogyan tanítsunk vallást?* címmel.²⁰ Szele Miklós „minden tekintetben úttörő és korszakalkotó” jelentőségűnek tartja,²¹ Imre Lajos pedig egy egész katechetika-vázlatot lát a sorozatban.²²

Ugyancsak Makkai fiatalkori pedagógiai munkásságához tartozik és a fentebb már ismertetett elvekre épül az a kéziratban maradt *Vázlat és tervzet a didaktikához* (Kolozsvár 1919-1920.) című műve, amelyet Sárospatakon a Makkai-hagyaték őriz.²³

A tankönyvíró Makkai

Az 1900-as évek első negyede az iskolai és konfirmációi katekézis reformja jegyében zajlott az Erdélyi Egyházkerületben. A megújítás munkájába Ravasz László vont be Makkai Sándort és Imre Lajost, akik a Nagy Károly püspökségét jellemző iskolaprogram lelki oldalát hangsúlyozták. A konfirmációi oktatásba ettől kezdve került vissza a Heidelbergi Káté, amelynek 1920. évi gyors megjelentetésében Tavasz Sándor mellett nagy szerepet játszott Makkai is. A hitvallásos teológiai fordulat is innen számítható, amely igyekezett arra, hogy a Heidelbergi Káté modern fordítása könnyítse a tanulást. Tavasz Sándor új fordítása 1930-ban jelent meg. Ennek a megújulási folyamatnak Makkai szószólója is lett,²⁴ és a század elejétől mutatkozó reformigény az 1925 és 1930 közötti években újabb és újabb gyümölcsöket is termelt. Megjelentek Imre Lajos és Makkai Sándor szerkesztésében a népiskolai valláskönyvek és a középiskolai tankönyvek is, valamint *Vasárnapi iskolai*

¹⁹ Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár 1912. 67.

²⁰ Az *Út* 1915. 12-25; 59-70; 100-110.; 1916. 11-22; 46-48; 98-102; 119-123. A *Hogyan tanítsunk vallást?* felépítése: *Alapvetés*: 1. A vallástanítás célja. Eljárásunk alapelve. 2. A vallás taníthatósága. 3. A vallástanító. 4. A szülői ház jelentősége a vallástanításban. 5. A vallástanítás általános paedagógiai vonatkozásai. *Vallástanítás az iskolában*: 1. A népiskolai vallástanítás anyaga és tanterve. 2. Legendák és bibliai történetek tanítása. 3. Egyháztörténelem a népiskolában. 4. A Káté tanítása. *Gyermektypusok és módszer. Tanítási minták (példatár)*: Sodoma és Gomora, Jónás története, A gyermek, Az élet értéke (a VI. parancsolat magyarázata Ravasz Lászlótól). Makkai Sándor valláspedagógiai elveinek bemutatásához és kritikai értékeléséhez ld.: ifj. Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Kiadta az Erdélyi Református Egyházkerület. Kolozsvár 2000. 137-150.

²¹ Szele Miklós: *A népiskolai keresztyén vallástanítás módszertana*. Debrecen 1925. 22.

²² Imre Lajos: *Katechetika*. Budapest. 1942. 132.

²³ Jelzete: TIREK Kt 4833.

²⁴ *Erdélyi Egyházkerületi Közgyűlési Jegyzőkönyv* 1925. 18-19.

tanítások címmel Makkai, Imre Lajos és Pilder Mária közös átdolgozása Gottfried Frankhauser magyarázatai alapján.²⁵ Makkainak három ilyen jellegű középiskolás tankönyvről kell említést tennünk, amelyeket a tanító- és tanítónőképző intézetek növendékei is használtak.

A Biblia címmel 1915-ben „próbakönyvként” tett kísérletet a Szentírásba történő bevezetésre, majd a kipróbálás tapasztalatait és a bírálatok javaslatait érvényesítve 1918-ban jelentette meg Juhász Albert nagyenyedi vallástanár átdolgozásában a második kiadást. A Biblia általános jellemzői után öt témakörben ismerteti az Ószövetséget (az őstörténetek, a zsidó nép története, a próféták, a törvény, az ószövetség költői könyvei), és három részben az Újszövetséget (Jézus, az apostolok, Pál apostol).

A lélek élete és javai címmel 1922-ben jelent meg Makkainak a középiskolák legfelsőbb osztályainak szánt filozófiai bevezetése, amely szintén új utakra terel tanárt és diákot az előzményekhez képest (vö. Szitnyai Elek *Lélektan és Logika* című korábbi tankönyvével). Makkai ebben a tankönyvben Böhm Károly filozófiai koncepcióját a lélektan terén érvényesíti. Megvizsgálja a tapasztalati lélektan törvényszerűségeit szem előtt tartva a lelket, a lélek életét, amint az van (ontológia), majd bemutatja olyannak, amilyennek a lélek javai, értékei szerint lennie kell (deontológia). Ennek értelmében kalauzolja el olvasóit a szépség és művészet (esztétika), az igazság és a tudomány (logika), a jóság és az erkölcsiség (etika), a szentség és a vallás (vallásfilozófia) területeire. Itt is eljut Makkai oda, hogy „a lélek életének csúcspontja... az istenfiúság öntudata, melyben a világ Isten országának megvalósulási terepévé lesz. Ezt fejezi ki mélységes szavakkal az evangélium, mikor hirdeti: 'Mindaz, ami Istentől született, legyőzi a világot!'²⁶ A Makkai böhmi filozófiai álláspontot képviselő, korrekt tudással megírt bevezetéstana nem középiskolás fokon íródott, s a tanárok többségének is komoly erőpróbát jelentett a tanítása, mégis azt kell mondanunk, hogy az erdélyi filozófiai iskolához csak egy ilyen, tudományos igényű középiskolai tankönyv volt méltó. Nem is beszélve a könyvből áradó szemlélet nevelői jelentőségéről, amelyet Reményik Sándor a legelső között érzett meg és fejezett ki: „Makkai könyve olyan ifjúságot és olyan társadalmat akar nevelni, amelynek nincsenek a *valóságról illúziói*, de vannak a *valósággal szemben eszményei*. Az illúziók összeomlásával nem rendülhetnek meg az ideálok. Mert az illúziók a valósághoz tapadnak, az élet szolgálja - az eszmények pedig szuverének és értékük önönmagukban van.”²⁷ A könyv tehát a tudományos értéke mellett nemzetpedagógiailag is missziót töltött be az ideálok összetörettetésének ínséges korszakában.

²⁵ Megjelent az Erdélyi Ref. Egyházi Könyvtár IV-IX. kötetei, Torda 1924-1927. Bibliái történetek feldolgozása gyermekek számára, a család, vallástanítás és vasárnapi iskolák használatára, Gottfried Frankhauser *Der Weg zum Kinde* című folyóirata alapján.

²⁶ Makkai Sándor: *A lélek élete és javai*. Kolozsvár 1922. 64.

²⁷ *Pásztortűz*, 1922. 253.

A „*Kegelemből, hit által*”²⁸ című gimnáziumi hittankönyv alcíme szerint a református keresztyén vallás alapvonalait, tartalmát és védelmét adja elő. A Makkai Sándor kolozsvári teológiai tanárságának dogmatikai felfogását tükröző, teológiai előadásainak anyagát népszerű formában közreadott hittan²⁹ első része bevezetés. A vallás lényege és a vallásos ember bemutatása után az egészből halad a rész felé, amikor a keresztyén vallás után az evangéliumi protestantizmusra, majd az evangélikus és református ágra koncentrálnak. Így jut el a reformátusok hitvallásos iratának, a Heidelbergi Káté gondolatmenetének elemzéséhez. A tartalmi kibontást végző második részben a Szentháromság után az Atya, a Fiú és a Szentlélek munkájáról tanít. A könyvet egy apologetikai rész zárja, amelyben a keresztyénség és a kultúra kapcsolata, a kor szellemi irányzatainak kritikája és a keresztyénségnek mint tökéletes vallásnak az értékelése áll az olvasó előtt.

A vallástudományi teológiából a hitvallásos gyökerekre találás átmenetiségének jellemvonásai a legszembetűnőbbek. Nézőpontja antropológiai, de a folyamatos Heidelbergi Kátéra utalással megoldásai hitvallásos irányba vezetnek. Nem dogmatika, hanem a kor világnézeti harcai miatt, a válságkezelés érdekében írt vallásfilozófiai ihletésű református keresztyén világnézet.

A nemzetnevelő Makkai Sándor³⁰

Nem lett volna Makkai az, aki, ha mint nevelő csak az egyetem falai között nevelt volna. Nevelési előadásaira, cikkeire igényt tartott a Közoktatási Minisztérium, a Magyar Rádió, a Filozófiai Társaság, a Protestáns Irodalmi Társaság, az Országos Bethlen Gábor Szövetség, a Kulturális Egyesületek Szövetsége. Nemzetnevelési elgondolásait két könyvben írta meg.

A *Magyar nevelés – magyar műveltség* (Budapest 1937) című könyvében a saját személysépedagógiáját továbbfejlesztí a szociális pedagógia Paul Natorp (1854-1924) által képviselt irányával, aki szerint az ember nevelése közösségben, a közösséggel, közösségi életre történik, mert az ember emberré csak a társadalom által lesz³¹.

Makkai könyvének bevezetője egy esszé a nemzeti megújulásról, amelynek kulcsát a nemzetnevelésben látja. Hitet tesz arról, hogy kialakítható egy autonóm magyar szellemiség, amelynek helye van az összeurópai kultúrában.

Az első részben a nevelői gondolkodás útját követi végig, és ahhoz az eredményhez jut el, hogy „a nevelőhatalom és a nevelőmunka mivoltának tisztázódása

²⁸ Több kiadást megért az Erdélyi Református Egyházkerület kiadásában: Kolozsvár, 1923; 1925; 1929.

²⁹ Vö. a Sárospataki TIREK Kt Makkai hagyatékában található teológiai jegyzetekkel: „*A keresztyén vallás filozófiája (Keresztyén hittan)*”. Kolozsvár 1918-1919. - Kt 4830. és „*A református keresztyén világnézet és életemény. Hittani előadások.*” - Kt 4836.

³⁰ Makkai Sándor más irányú nemzetnevelői tevékenységéhez ld. még: ifj. Fekete Károly: *Egyházunk egyik ébresztője: Makkai Sándor*. Kálvin Kiadó. Budapest. 2001.

³¹ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 33. A másik nemzetneveléssel foglalkozó pedagógus, Imre Sándor (1877-1945) szintén ezekből a gondolatokból indul ki és fejleszti ki saját pedagógiáját.

elméletileg a személyiséghez, szervezésileg a társadalomhoz, kultúrpolitikailag pedig a nemzetneveléshez vezetett. A nevelői hatalom, mely ennek az útnak végén kiemelkedik: a nemzet, a nevelői munka pedig, amelyet végez: a kultúrpolitika.”³² „A pedagógia ezáltal nemzeti kultúrpolitikává szélesedik és mélyül ki. A kultúrpolitika célja a nemzeti műveltség egységes és tagozott, tárgyiasuló és személyes, konzerváló és alkotó értékrendszerének, mint a nemzeti szellem öncélúságából következő önfenntartás legfontosabb tényezőjének kiépítése.”³³

A kultúrpolitikai célok megvalósításában Makkai az iskolarendszert a nemzeti élet begyakorlásának színteréül és műhelyéül jelölte meg.³⁴ Az iskolának hármass feladatát határozta meg: „Az első az, hogy a világot, mint a természet, történelem és lélek tényeinek rendszerét megismertesse. A második az, hogy az ifjúságban az erkölcsi jellemet kifejlessze. Végül a harmadik az, hogy a felnövő nemzedéket öntudatos tényezőként nevelje bele a nemzeti közösség életébe.”³⁵ Így állhat az oktatás az élet szolgálatába, mert „az oktatás az életcél öntudatosítása és pedig az ember összes tevékenységeiben.”³⁶ Makkai az önértékű személyiség elérését tűzte ki célul. Meg volt győződve az ismeretek nevelői értékének személyiségképző erejéről, és arról, hogy ehhez egy új nevelői habitusnak kell járulnia. Pestalozzi nyomán új nevelői parancsot fogalmazott meg: a nevelőnek „örködni kell az ifjúság lelke felett”; „nem hajt, ostoroz, kényszerít, hanem támogat”; „az új nevelő nem vezér, hanem kísérő”; feladata tolmácsolás: „a tények beszédének lefordítása az ifjúság nyelvére”; „útmutatás, a lehetőségek hűséges feltárása”; „a saját életével dokumentálja növényeinek az emberi élet célját”.³⁷

A *Magyar nevelés – magyar műveltség* című kötet második részében a nemzeti műveltség alapvonalairól ír Makkai. Felfogása szerint a kultúra azt a kollektív műveltséget jelenti, amelyben három tényező adódik össze: művelt emberek, értékes művek és célszerű szervezetek. „Nemzeti műveltségünk, a magyar kultúra tehát művelt magyar emberek, értékes magyar művek és célszerű magyar szervezetek organikus egységét jelenti.”³⁸

Nemzeti műveltségünk értékeivel és nagy személyiségeivel kapcsolatban világossá teszi Makkai, hogy „a nemzeti pantheon nem bálványgyűjtemény, hanem önmagukkal való viaskodásban kibontakoztatott nagy szellemek és jellemek közössége, akik magukban is, nemzetükben is a tartós és értékes magyar jellemvonások kiműveléséért küzdöttek. Maga ez a küzdelem a jó és rossz között, a magyar természet bűnei ellen a magyar szellem értékeiért, rejti magában a történelem igazságát, a nemzeti műveltség hatótényezőjét.”³⁹

³² Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 51-52.

³³ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 51.

³⁴ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 57.

³⁵ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 61.

³⁶ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 68.

³⁷ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 85-86.

³⁸ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 103.

³⁹ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest. 1937. 116-117.

Makkai egy egészségesebb magyar nemzedék felnövekedése érdekében ad néhány jellemrajzot ebben a művében a múlt nagy nemzetnevelő személyiségeiről, akiket „műveltségünk örökhagyóinak” nevez.

Az önnevelő Bethlen Gábor fejedelem alakjában a magyar önerő példázatosan rész vállalkozása tárul elénk. Életútja vetekszik egy népmesei hőséével: szegénységből, árvaságból, tudatlanságból indult és a fejedelmi élet csúcsára jutott. Előtte döntően az adottság szabta meg az életet (származás és vagyon), vele új tényező jött, a tehetség. A hit jellemformáló ereje tündöklék Bethlen Gáborban, akiben küldetéses öntudat és kiválasztottság-tudat élt. Kitartó teherhordozás és önmegtartózkodás, tudásszomj és alázat, önmérséklet és elégedettség jellemezte

Az ébresztő személyiségű Zrínyi Miklós sorsából Makkai a hitet, a nemzetszeretetet, a műveltséget és a hősiességet emeli ki, amely a magyar vitézi jellemet példázza. Mit lehet eltanulni tőle? Makkai szerint azt, hogy fontos a bűnismeret és a megbánás, hogy a megmenekedést nem idegentől kell várni, hanem fegyelmezetten össze kell fogni, hogy a köztelherviselés és a köznép felemelése, megbecsülése felszabadító erő, valamint: Hit nélkül nincs nemzetszeretet, műveltség és fegyelem nélkül nincs hősiesség.

A „leghívebb magyart”, *Széchenyi Istvánt sorshordozó emberként állítja példának* Makkai, mert saját lelkületének szerkezetében nemzetének sorsára ismer rá. Széchenyi nemzetnevelő gondolatainak sajátosságát abban látja, hogy az életcél érvényesülésének gátjaként jelenik meg a saját sorsában és a nemzetében is a négy nemzeti bűn: a felelőtlenség, a szalmaláng, a lustaság és az irigység. A magyarság lelkivilága megváltoztatásra szorul. Széchenyi nemzetnevelő programja három problémakört érint: a magánjogi, a közjogi és a nemzetiségi kérdést. Négy alapértéket különösen nagyra becsült Széchenyi: a nemzetiséget (= öntudatos nemzeti magyarságerzetet), a polgári erényt (= kötelességerzet és kötelességteljesítés), az igazságot és a szabadságot. Ezeknek a fogalmaknak a kifejtése után párhuzamba állítja Széchenyi és Tisza István habitusát, amelyet izgalmas ellentétpárokkal jellemez.

Wesselényi Miklóst mint kultúrpolitikust mutatja be, aki összefüggést látott a nemzeti kérdéssel és a kultúrpolitika között. „Szerinte mesterségesen tettük idegenné a nemzetiségeket, azáltal, hogy kizártuk őket a polgári jog köréből. Nem törekedtünk arra, hogy előbb teljes jogú polgárokká tegyük őket, s azután magyarokká.”⁴⁰ Wesselényi felismerte, hogy a nemzetiségek jogfosztottságát orvosolni kell. Ehhez lényegesen fontos a műveltség szintjének emelése. Wesselényi szeme előtt a köznevelés megvalósítása lebegett, amelyben kulcsszerep vár az iskolára. Az iskola ugyanis a nemzeti egység előkészítője. Ezt a gondolatot viszi tovább és önti kultúrpolitikai programba Eötvös József (főbb célkitűzései: általános tankötelezettség, ingyenes oktatás, autonómiák felügyelete).

„*Erdély Széchenyijének*”, a *kisebbségi Mikó Imrének a bemutatása zárja a fejezetet*, akinek magasra ívelő és mélyre zuhanó életvonala regényes sorsot rejt. Az 1848-as forrada-

⁴⁰ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest 1937. 196.

lom kapujában mint az erdélyi kormányzat képviselője megy a császárhoz Olmützbe, de internálják. Innen szabadulva egy összeomlott világot talál. A letargiából feleszmélve új hivatástudat ébred benne: az erdélyi élet lelki-szellemi újjáépítésének víziója jelenik meg előtte. Sérelmi politika helyett kultúrpolitikát folytatott. Mikó Imre életének főművét az Erdélyi Múzeum és annak egyesülete létrehozásában látja Makkai, amely az erdélyi értelmiség és szellemi elit legjobbait fogta össze. „Irányeszmék” címmel „a belső társadalmi és szellemi élet magasabbrendűségét” fogalmazta meg a pusztá politikum felett. A kicsiny nemzet fennmaradásához a legfontosabbnak az egyetértést, a nemzeti fegyelmezettséget tekintette.

A könyv utolsó fejezetei a népiség nemzeti műveltségben való megjelenését, a magyarság és európaiság kölcsönhatását tárják fel, s azt hangsúlyozzák: „Ki tudja, talán mi vagyunk azok, akik magyar nemzeti kultúránk által visszaadhatjuk az 'európai' szó elveszőben lévő hitelét, európai erényeket valósítván meg Európa bűnei nélkül.”⁴¹

A másik könyv - *Tudománnyal és fegyverrel - Arte et Marte*⁴² - a felerősödő fasizmus idején született, abból a felismerésből, hogy Magyarországot „mindenfelől idegen szellemiségek és léteérdekek fenyegetik, szorítják, ostromolják, befolyásolják, kerülgetik, édesgetik, hogy életterükké, eszközükké, szolgájukká tehessék. Épp ezért nem ismerhetünk tehát életbevágóbb és sürgősebb kötelességet magunkra nézve, mint a magyar szellemi egység megteremtését, mely a magyar önfenntartó, önvédő egység alapja is.”⁴³

A jó szándékú felismerés ellenére a mű akaratlanul is szerencsétlenül kapcsolódott a kor magyar belpolitikai eseményeihez: a hazánkat is elérő német nyomás erősödéséhez, a hazai cserkészlet törvényerejű militarizálását célba vevő igyekezetekhez, hiszen az 1939. évi 2. törvény intézkedett a levanteintézmény átszervezéséről. (Ráadásul a szerző Sándor fia maga is a katonai pályát választotta élethivatásul.)

A könyv a nemzetnevelés életkeretét (katonai nevelés), tartalmát (nemzeti műveltség) és alaplelkületét (keresztényesség) vázolta. Így került egymás mellé a megideologizált ősi magyar katonai lelkület és a korabeli magyar közélet militáns társadalmi szelleme; Mussolini és Hitler ifjúságot önbizalomra ösztönző, a nemzeti akaraterőt forszírozó példája és Zrínyi Miklós legendás alakja; valamint a keresztény ember „krisztianusz” megjelölése, mint Krisztus tagja és „a Kereszt katonája”.

A könyvvel kapcsolatban már a józanabb kortársak is méltató szavak közé rejtik óvatos aggályaikat, mint pl. a *Protestáns Szemlé*ben Harsányi István: „Mindaz, amit Makkai a katonai nevelés érdekében megvalósítandónak tart, a levante-nevelés és az iskolai testnevelés fokozott kiépítése teljes mértékben helyeslendő, csak a ma-

⁴¹ Makkai Sándor: *Magyar nevelés – magyar műveltség*. Révai kiadás. Budapest 1937. 242. Az „Európai magyarság” című záró fejezet önállóan is megjelent, mint Makkai Sándor 1937-ben, a Tisza István Tudományos Társaságban elhangzott székfoglaló előadása.

⁴² Makkai Sándor: *Tudománnyal és fegyverrel (Arte et marte) A nemzetnevelés terve*. Révai kiadás. Budapest. 1939.

⁴³ TIREK Kt. 4941. Az írás címe: *A magyar szellemi egység*. Dátuma: 1939. március 2.

gyarázat indoklásában, tudományos megalapozásában nem tudunk vele egyetérteni, noha pedagógiai és művészi szempontból ezirányú fejtegetéseit is vonzónak és értékesnek tartjuk.”⁴⁴ Az a Makkai, aki a magyar korszellemnek már annyiszor ellent tudott állni, aki maga is harcolt az „új pogányság” és a „túlzó nacionalizmus” ellen, aki látta, hogy „az Isten trónusát a faj és a vér akarja elfoglalni”⁴⁵, az most ezen a ponton beadta a derekát a magyar valóság kísértésének. Ennél a múnél Makkai a prófétaságot felcserélte a diplomáciával.

A második világháború végén éppen a *Tudománnyal és fegyverrel* című könyve miatt nem múltak el Makkai Sándor számára az embert próbáló idők. 1945. május 3-tól június 8-ig volt előzetes letartóztatásban. 1945. július 3-án a könyvből kiragadott idézetekkel érvelve vádat emelt ellene a Debreceni Népbíróóság háborús bűntett és népellenes bűntett vádjával.⁴⁶ A tárgyalás után a vádat 1946. június 21-én elejtették.⁴⁷ Makkai ezután fokozatosan került vissza az egyházi és a kulturális közéletbe.

Az egyházi felnőttképzés terve és beindítása

A második világháború után megelégnélő, 1945-50 közötti egyházi élet fontos szervező- és vezetőegyenisége lett Makkai Sándor, mint a Magyarországi Református Egyház Zsinatának missziói előadója. Ebben az időben tervezte el és indította be az egyházi felnőttképzés új műfaját, a *bibliaiskolát*. Mindezt akkor akarta mozgalommá tenni, amikor a missziói munka megbénítását célzó állami szorítások felerősödtek és nyilvánvalóvá lettek. Az állam eldöntötte, hogy az egyház egyesületeit felszámolja, oktatási rendszerét szétzilálja, diakóniai munkáit elbocsátja, a kötelező vallásoktatást megszünteti, amely intézkedések révén az egyház működési terét fokozatosan csökkenti. Ebben a szituációban kapott különösen lényeges szerepet Makkai missziói koncepciójában a laikusok kiképzésének és szolgálatba állításának programja.

Az Országos Missziói Munkaközösség nevelői munkaágának első konferenciáján (Debrecen, 1949. február 17-19.) bontakoztak ki a keretek a nyilvánosság előtt. A terv az volt, hogy elsősorban az egyház történelmi múltú kollégiumai a népfőiskolai tapasztalatok alapján adjanak otthont a bibliaiskoláknak, de máshol is alakulhatnának, s egész évben működnének, hogy nyaranta átvegyék „az egyre szűkebb körre szorító ifjúsági konferenciák helyét”. A tanfolyamok hármas tagolását tervezték, nagy hangsúlyt téve a bibliaismeret koncentrikus körökben történő tanítására, a hitvallásismeretre és a különböző egyházi szolgálati ágakban szerzett gyakorlatra.

⁴⁴ *Protestáns Szemle* 1939. 382.

⁴⁵ Makkai Sándor: *Küzdelem az örökségért*. Bp. 1935. 16.; *Szociális kérdések és a megoldási kísérletek*. Kálvin Könyvtár. 27-30. Bp. 1938. 95.

⁴⁶ A népbíróósági ügy iratanyaga megtalálható a sárospataki Makkai-hagyatékban: TIREK Kt. 7330-7363. sz. alatt és Debrecenben: KLTE EK Kézirattári különgyűjtemény: Ms 84/43. 45. 49. 50. 51. 56. sz. alatt.

⁴⁷ KLTE EK Kézirattári különgyűjtemény Ms 84/50.

A tanfolyam elvégzése hitoktatásra és bibliakör vezetésre képesített volna.⁴⁸ Az itt kiképzettek lettek volna a szervezői a gyülekezeti bibliaiskoláknak. Így ír erről a tervről Makkai 1949-ben: „Úgy látjuk, hogy az evangélizáció különböző típusú szolgálatai által hitre ébresztett lelkeket az ország 10-12 helyén felállítandó, közös terv szerint működő, az eddigiéknél nagyobb időtartamú és rendszeresebb bibliaiskolákba gyűjtjük s ott képezzük ki őket és indítjuk a kifejezetten gyülekezetépítő szolgálatba, mint önkéntes gyülekezeti munkásokat.”⁴⁹ Makkai a nevelés hármasságát emelte ki: a nevelés *figyelmezés*, *hittanítás* és *kulturális* nevelés.⁵⁰ Későbbi, de szintén ide vonatkozó elvi jellegű az a tanulmánya, amely „*A katechézis és a missziói bibliai tanítás kapcsolata*” címen jelent meg.⁵¹

A bibliaiskolák programjának szellemi előkészítésében Makkai felhasználta a saját maga által szerkesztett *Református Gyülekezet* című lap minden lehetőségét. Nemcsak a hivatalos fázisokról való folyamatos tájékoztatással⁵², az előadókat felkészítő konferenciáról szóló tudósítással,⁵³ hanem a szellemi háttérrel biztosító elméleti anyagok, vezérfonalak kidolgozásával is. Ezek közül a legjelentősebb teológiai téren is az alapfokú bibliai tanfolyamok anyagául munkaközösségekben elkészített, *Isten üdvterve* című tanulmány⁵⁴.

A bibliaiskolák hálózatának kiépítésével a helyi bázisok megerősödését, a református kollégiumok megmaradását szolgáló újabb funkciók szervezését, az ébredési vezetők gyülekezetépítő munkába történő bevonását, az elsorvadásra ítélt iskolai hitoktatás mellett egy új, a felnőtteket is célba vevő katechézis struktúráját kívánta megszervezni Makkai. A leépítő külső szándékkal szemben egy új és más típusú belső rendszer létrehozását akarta előmozdítani. A kezdeményezést elsöpörte a kor, de Makkai egyházi felnőttnevelési elképzelései ma is példaértékűek.

Összegzés

Személyiségpedagógiai elvekkel, értékalapú nevelési folyamattal és életmodellt adó felkészítéssel szállt síkra Makkai Sándor a figyelmeztetett, önértékű személyiség kifejlődéséért. Szemléletmódjában az oktatásnak az élet szolgálatában kell állnia. „Nevelőnek lenni nem jelent valami megélhetésért folytatott robotmunkát vállalni. Aki nevelő akar lenni, úgy kell bírnia sajátos Istentől jövő adománnyal, mint annak, aki művész akar lenni. Mert a nevelés alkotó munka és csakis teremtő erejű szemé-

⁴⁸ Török István: *A keresztyén nevelés mai problémái*. Református Egyház 1949. 3-4.

⁴⁹ Makkai Sándor: *Evangélizáció és gyülekezetépítés a magyarországi református egyházban* (1949) - kézirat, TIREK Kt 4958. 2-3.

⁵⁰ Török István: *A keresztyén nevelés mai problémái*. Református Egyház 1949. 3-4.

⁵¹ Református Gyülekezet 1950. 645-651.

⁵² Pl.: Református Gyülekezet 1949. 3. szám 38-41.; 6. szám 66-69.; 7. szám 80.;

⁵³ Református Gyülekezet 1949. 8. szám 80-81.

⁵⁴ Református Gyülekezet 1950. 167-227. Ez a „kis üdvtörténet” Oscar Cullmann 15 évvel megelőzve, gyülekezeti szinten terjesztette az ún. „üdvtörténeti bibliaszemléletet”, amelyről Cullmann *Heil als Geschichte* c. művében 1965-ben írt.

lyiség végezheti.”⁵⁵ „Ha a nevelő csak fegyelmez, vagy tanít, idővel elfeledjük, de ha személyiségének hatalmába kerített, mindig szeretettel gondolunk rá.”⁵⁶

A legkülönbözőbb egyházi tanító-nevelő szolgálatunkban erről a szemléletmódról nem feledkezhetünk el!

ABSTRACT

DIE ZUCHT UND SÁNDOR MAKKAIS WERKAUF DEM GEBIET DER CHRISTLICHEN ERZIEHUNG

Sándor Makkai (1890-1951) ist einer der richtunggebenden Theologen der ungarischen Theologiegeschichte im 20. Jahrhundert. Sándor Makkai hat auch auf dem Gebiet der christlichen Erziehung ein bemerkenswertes Lebenswerk hinterlassen. Aus der Studie ergibt sich, wie der geborene Erzieher Makkai die Pädagogie von István Schneller, zusammen mit der Philosophie von Károly Böhm, zu einem einheitlichen Ganzen verarbeitet hat. So vertrat er eine ‘funktionelle Katechese’, in der sich die auf pädagogisch-psychologischen Erwägungen beruhende und die enthusiastische Methode gegenseitig ergänzen. Diese Katechese ist auch in den Religionsstunden in der Schule, welche Makkai als ‘globalen’ Religionsunterricht bezeichnet, anwendbar. Anschliessend gibt es über Makkai als Volkserzieher, woraus hervorgeht, dass der in Siebenbürgen geläufige Gedanke ‘mit meinem Volk für die Kirche’, auch in Makkais Leben immer anwesend war.

⁵⁵ Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár 1912. 82.

⁵⁶ Makkai Sándor: *Bevezetés a személyiség paedagogikájába*. Kolozsvár 1912. 83.